

С. С. КРАВЧЕНКО

Сергій Сергійович Кравченко, кандидат юридичних наук, доцент, доцент Київського університету права НАН України

ПРАВОВІ АСПЕКТИ АМЕРИКАНСЬКОГО ПРАГМАТИЗМУ ТА МОЖЛИВІСТЬ ЇХ ВПРОВАДЖЕННЯ В УКРАЇНСЬКЕ ЗАКОНОДАВСТВО

Протягом усієї історії існування США вплив американської творчої конструктивної думки сприяло прогресу знання в усьому світі. Цей вплив особливо помітний у розвитку прикладних наук, де американцям належить безліч інноваційних досягнень. У сфері інтелектуальних роздумів, зокрема у філософії, внесок американської науки обмежується однією, але надзвичайно продуктивною ідеєю. В американській науковій літературі вона характеризується як «ідея про ідеї» (idea about ideas)¹ і зветься «прагматизм». Прагматизм, властивий виключно американській школі філософської думки, виник тільки наприкінці XIX сторіччя. Однак джерела його концепцій ідуть углиб історії американської філософії.

Історично особливість американського філософського світогляду проявляється у тому, що з самого початку свого виникнення американське суспільство розвивалося у рамках твердої релігійної ідеології, яка насаджувала культуру повчального характеру і правил, вимагаючи беззастережного підпорядкування. Інтелектуальний і духовний розвиток раннього періоду американської історії було прямим продовженням соціальних протиріч, які змусили групу релігійних дисидентів покинути Старий Світ. Їхні погляди формувалися під знаком ілюзорної утопічної мрії втілити на новому місці ідеї громадського порядку в тому вигляді, як вони представлені в текстах Старого і Нового Завіту. В умовах практичних труднощів філософські рефлексії поза контекстом цих джерел не були домінуючим заняттям переселенців у процесі адаптації й соціокультурного становлення. Інтелектуальні пошуки у період ранньої американської історії концентрувалися на спробах втілити біблійне подання про праведне життя і принципи організації соціальних відносин у реаліях невідомої дійсності. Створені системи керування і світогляду ґрунтувалися на уніфікації та стандартизації життєвого укладу, догматизації ідеології та духовних прагнень. Разом із тим неухильне слідування біблійним догматам не запобігало появі інакомислення й неортодоксального тлумачення біблійного канону, тим більше суперечливих його положень, адже спочатку американські колонії не були однорідним, об'єднаним суспільством. Роз'єднаність і суперництво стали причиною багатьох, як прогресивних, так і негативних, навіть ганебних подій у соціальних відносинах раннього американського суспільства (полювання на відьом в Сейлемі, наприклад). Американські інтелектуальні діячі, наставляючи парафіян відповідно до букви Святого Писання, міркували про принципи устрою церкви і її об'єднуючої суспільної ролі. Вони засновували свої філософські теорії, рухи, школи і традиції на переконаності в сакраментальному змісті історичної місії переселенців, нерідко розвиваючи свої теорії в різних напрямках. Загальною вихідною філософською позицією було переконання у тому, що їм призначено виконати особливу місію, для виконання якої серед всіх інших Господь обрав саме їх. Однак, розбіжність і протиріччя при тлумаченні Святого Писання і методів здійснення його канонів часто викликали запеклі суперечки між представниками конкуруючих конфесійних груп. Такий процес формування філософських поглядів відбився і на формуванні американського законодавства.

Раннім документам, що регулюють соціально-політичне й духовне життя, в американській філософській і юридичній літературі надається велике значення. Звід Вільностей Массачусетса (The Massachusetts Body of Liberties) був першим правовим документом, прийнятим у Новій Англії у відповідь на вимогу колоністів створити фундаментальний закон, що гарантує захист особистої свободи і недоторканості, а також регулюватиме суспільний порядок². Прийнятий Генеральним Судом Массачусетса у 1641 р., Звід Вільностей інкорпорував поняття про свободу слова, про рівні права в суді, (equal justice), про право на апеляцію, про заборону двічі судити за те саме порушення й про неприпустимість жорстокого поведіння в суді. Всі сто статей зводу, що гарантували цивільні права і гуманне, у дусі християнських цінностей ставлення, пропонувалося використовувати як керівні принципи у практиці судочинства того часу. Особливо відзначається гуманістичний характер цього документа³. Будучи кодексом законів, він не стільки лімітує права і обов'язки громадян, скільки подає їх як соціальне благо: вербально та концептуально структура юриспруденції представлена не у правилах обмеження і заборони, а в термінах свободи і привілеїв. У цьому сенсі його визнають провісником Білля про Права. Звід Вільностей містить 100 статей, у яких затверджуються традиційні права англійців, як вони позначені в англійській правовій хартії Carta Magna (1215) і англійському природному законі. Більша частина статей у ньому регулює церковні права і обов'язки. Відповідно до біблійного закону в Массачусетському Зводі Привілеїв передбачалося, що за рішенням судді стаття покарання може бути переглянута і запобіжний захід змінений щодо всіх злочинів, за винятком одного – покарання за навмисне вбивство. Відносно інших злочинів існувало правило, що передбачає пом'якшення покарання та виплату компенсації при каятті винного і згоді потерпілого. Зі 100 статей Зводу Вільностей 12 належали до криміна-

льних злочинів, кожна з яких підтверджується відповідним біблійним віршем. Всі 12 типів кримінальних злочинів, представлені у Зводі Вільностей, карають стратою. У порівнянні із законами, що існували в той час в Англії і Франції, статті Зводу Вільностей Массачусетса представляються надзвичайно гуманними. На початку XVIII ст. природний закон Англії передбачав страту для 200 злочинів, за які в Нідерландах заковували живо. У науковій літературі США Звід Вільностей Массачусетса визнається важливою моделлю для американського Білля про Права, хоча з одним істотним застереженням. У Зводі Вільностей немає ясної вказівки на те, чи можуть надані права бути піддані зміні законним шляхом, що значно відрізняє його від концепції американського Білля про Права.

Основні Закони Коннектикуту, прийняті 14.01.1639 р., являють собою короткий документ, у якому сформульовані, головним чином, структурні параметри державного апарату. Деякі правові принципи, уперше визначені у цьому документі, були використані пізніше при створенні структури уряду США. У ньому описуються склад і принципи формування уряду, створеного в містах Коннектикуту. Відповідно до цього документа діяльність уряду ґрунтується на дотриманні прав людини і забезпеченні права всіх вільних чоловіків брати участь у таємному голосуванні за допомогою паперових бюлетенів. Це був документ, аналогічний Массачусетському Зводу Вільностей, але в ньому більша увага приділяється виборчим правам. Він надає більш широкі права обиратися на офіційні посади значно розширеному колу осіб і містить статті, що гарантують ці права. У цей час особисті права Основних Законів Коннектикуту і права, додані в наступні роки, включені у першу до статті Білля про права штату Коннектикут, прийнятого у 1965 р. Ознаки конституційного характеру цих Основних Законів 1639 р. стало причиною визнання його першою конституцією написаною в душі західної традиції. Така оцінка цього документа стало причиною появи прізвиська штату Коннектикут – Конституційний штат (Constitution State). Однак всупереч поширеній думці цей документ не був першою письмовою конституцією, у якій встановлюються структура уряду. Не був він також і початком демократичних відносин у країні, як його інтерпретували історики XIX сторіччя, намагаючись обґрунтувати принципи і початок американської демократії. Джон Фіск, аналізуючи цей документ⁴, показав, що в ньому відсутні багато ознак, характерні для конституції, як основного закону країни.

Філософія соціальних відносин у пуританському суспільстві будувалася на переконанні, що суспільна нерівність освячена божественною благодаттю. Поняття демократичної волі асоціювалося не з гармонічним розвитком особистості, а із твердими рамками «вільно прийнятих на себе зобов'язань». Вищий ступінь волі полягав у виконанні кожним християнином політичного боргу і політичних обов'язків. У рамках політичних установлень пуритан щира воля проявляється в підпорядкуванні владі. Обґрунтовуючи свої міркування про поняття «воля», Уінтроп виділяв у ньому два види волі: (1) волю природну і (2) цивільну або федеральну. Природна воля, властива всім живим створінням, несумісна і непорівнянна із владою. Підкорення такій волі робить людину більше порочною і грішною, ніж дикий хижак. Така воля є найбільшим ворогом істини і миру, проти якого спрямовані всі укази Господні, що обмежують і підкоряють його. Інший вид волі Уінтроп називає моральною і обґрунтовує свої тези моральним законодавством, політичними кovenантами і стосунками між самими людьми. Саме ця воля є належною метою і об'єктом влади, вона визначає все, що є благим, справедливим і шляхетним. Цивільна воля здійснюється і підтримується добровільним усвідомленням пріоритетного значення прийнятих зобов'язань. Саме за допомогою вищої цивільної волі, що являє собою беззастережне підпорядкування владі, Христос звільнив людину. Цивільна воля здійснюється тільки через інститути влади, які діють відповідно до букви Писання. Діючи відповідно до принципів цивільної і законної волі, людина одержує можливість «спокійно і радісно підкоритися владі, яка заснована заради його ж власного блага. На словах не відкидаючи ідеї народовладдя, Уінтроп доводив, що виховання народу важливіше його волевиявлення, тому всяке вираження невдоволення або відкритих виступів проти влади апріорно оголошувалися небогоугодними. Демократія, у сучасному розумінні суверенітету народу, вважалася оманною, здатною породити анархію, що не терпить над собою ні найменшої влади. Церква закликала пуритан усвідомлено підкоритися вищому божественному припису і підкорятись цивільній і законній волі, що ставала не тільки суспільною необхідністю, але й суб'єктивністю. Відповідно до цієї концепції створювалися нерівноправні умови: люди розташовувалися на різних шаблях соціальних сходів і тільки найбільш віддані, шановані й надійні християни визнавалися гідними брати участь у будівництві теократичного по суті суспільства. У такому суспільстві не було місця невірющим або представникам інших конфесій. Квакери були вигнані, так само як і всі, хто не відповідав стандартам, установленим Основними Законами Коннектикуту.

Як ми бачимо, основна суть правового аспекту американського прагматизму полягає в застосуванні практичного досвіду під здійснення правотворчої діяльності, іншими словами надання судовій практиці переваги над іншими джерелами права. Варто зауважити, що для української правової філософської думки застосування судової практики не є чимось незнаним. Так, український філософ Памфіл Юркевич у своїй праці «Історія філософії права» зазначає: «Прокурор тягне справу на юридичний ґрунт, а захисник – на ґрунт моралі, розуму. І з цього огляду, хто добре ознайомлений із системою морального світу, той завжди зуміє зв'язати ідею права з мораллю, так що перехід відбувається природно, і захист стає надійним. Навіть якби ми були скептиками, то й у такому випадку не могли б заперечувати важливість для практики вивчення моральної філософії, адже вона дає зрозуміти, на яких засадах тримається або спирається певний факт права»⁵. Із суті процитованого тексту випливає, що важливе значення має моральна сторона права, яка може відрізнитися у тому чи іншому випадку. Тому судова практика допомагає нам зрозуміти як узгоджуються норми законодав-

ства із дійсністю, дає характеристику правильності того чи іншого закону, а також ефективності його практичної реалізації.

З огляду на вищенаведене, в українському законотворенні доцільно запровадити процедуру узгодження проекту нормативно-правового акта із судовою практикою. Зокрема, слід внести до глави 4 «Правова експертиза» *Регламенту Кабінету Міністрів України, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 18.07.2007 р. № 950*, вимогу щодо проведення експертної оцінки законопроекту з точки зору його практичної реалізації відповідно до існуючої судової практики.

Отже, розвиток американської філософії, із самого її початку відбувався у пошуках адекватних етичних і правових норм суспільного і приватного життя. Незвичні екологічні умови і нові соціокультурні завдання вимагали відповідної організації суспільства за допомогою політичних і правових рішень. При цьому, при формуванні концепції прагматизму були наявні різні погляди на його внутрішню структуру і форму державного режиму. Спектр цих поглядів визначався як позицією демократичного правління, так і теократичного. Для сучасної України досвід американської філософії може слугувати прикладом у створенні та розробці новітніх підходів до державної політики у сфері законотворення.

¹ Marsden George. Jonathan Edwards: A Life. New Haven, Conn.: Yale UP, 2003. – P. 18.

² Commager H.S. Documents of American History. N-Y, Oxford UP, 1945. – P. 389.

³ Fields Darrel. The Seed of a Nation: Reconciling with the Birth of America. Mechanicsburg PA.: Covenant Press, 2000. – P. 57.

⁴ Fiske John. A Century of Science and Other Essays, (1899). N-Y.: Kessinger Publishers, 2007. – P. 283.

⁵ Юркевич Памфіл. Історія філософії права; Філософія права; Філософський щоденник. – К.: Ред. журн. «Український Світ», 1999. – С. 254.

Резюме

У статті «Правові аспекти американського прагматизму та можливість їх впровадження в українське законодавство» аналізується історія розвитку американської філософської думки щодо правового прагматизму, а також наводяться приклади застосування положень американського прагматизму в українському законотворенні. Зокрема, пропонується проводити експертизу проектів нормативно-правових актів щодо можливості їх практичної реалізації, які враховують чинну судову практику.

Ключові слова: нормативно-правові акти, прагматизм, судова практика, правова експертиза, законотворчість, правотворчість.

Резюме

В статье «Правовые аспекты американского прагматизма и возможность их внедрения в украинское законодательство» анализируется история развития американской философской мысли относительно правового прагматизма, а также приводятся примеры применения положений американского прагматизма в украинском законотворчестве. В частности, предлагается проводить экспертизу проектов нормативно-правовых актов относительно возможности их практической реализации учитывающие действующую судебную практику.

Ключевые слова: нормативно-правовые акты, прагматизм, судебная практика, правовая экспертиза, законотворчество.

Summary

Article „Law aspect of american pragmatism and possibility intradaction in Ukrainian legislastoin” coverages history of revolution american philisophy ideas about law pragmatism and application ideas of american pragmatism in Ukrainian law. Specifically, proposes conduct examination of project normatively legal act on accordance for judicial practice.

Key words: judicial practice, law examination, normatively legal act, pragmatism.

Отримано 29.12.2010

Б. В. МАЛИШЕВ

Борис Володимирович Малишев, кандидат юридичних наук, доцент Київського національного університету імені Тараса Шевченка

СИСТЕМАТИЗАЦІЯ ЯК ЗАСІБ ВІДОБРАЖЕННЯ ТЕЛЕОЛОГІЧНИХ (ЦІЛЬОВИХ) ЗВ'ЯЗКІВ У ЗАКОНОДАВСТВІ УКРАЇНИ

Систематизація законодавства (під яким у даній статті розуміється сукупність всіх видів нормативно-правових актів) є одним з важливих засобів підвищення потенціалу права бути ефективним засобом у справі